

ANKETA O SODOBNI SLOVENSKI PROZI

ZA UVOD

Veliki zgodovinski premiki, ki so se sprožili pri nas leta 1941 in iz dna preoblikovali slovensko družbeno življenje, so z neizogibno nujnostjo zajeli tudi slovensko literaturo in ji vtisnili svoj najgloblji pečat. To velja za vso našo vojno in povojno literaturo v celoti, še prav posebej pa mora veljati za prozo, saj je ta že po svoji naravi vselej najbolj neposreden in zgovoren, včasih že kar faktografsko natančen opisovalec in slikar družbenega življenja, družbenih razmer in nravi in oblikovalec ž njimi zvezanih, iz njih rastočih človeških tipov in usod. Vrh tega ne smemo prezreti, da je bila naša proza pred vojno družbeno preveč angažirana, preveč navajena frontalno se spopadati z akutnimi problemi družbe in človeka v nji, da bi lahko — tudi če bi bilo to mogoče — ostala med vojno in po nji neprizadeta in neobčutljiva za velike revolucionarne pretrese in spremembe, katerih idejna glasnica in napovedovalka je dotlej bila.

Toda vojna in revolucija sta vzburljali in vrgli na površje zgodovinsko in življenjsko snov, ki je bila tako nova in tako ogromna, da je pisatelja čisto preprosto zasula in preplavila. Po vojni je naglo razvijajoča se socialistična družba s svojo notranjo strukturo in novimi notranjimi odnosi nagnila pred pisatelja celo vrsto novih dejstev in novih problemov, ki so povrh tako rekoč iz dneva v dan menjavali svoj obraz, tako da je pisatelj, živeč sredi njih, često izgubljal pregled nad njimi, da je izgubljal tisto potrebno razdaljo, ki bi mu omogočila bolj kritičen, analitičen in bolj prodoren pogled na vse, kar se godi okoli njega.

Nova tematika pa kljub svoji obsežnosti in relativity nepreglednosti ni bila edina ovira, ki se je po vojni stabiljala pisatelju. Revolucija namreč ni samo sprožila premikov v družbi, ampak tudi v človekovi zavesti, najpoprej seveda v zavesti pisatelja samega. Nova doživetja in nova spoznanja so terjala novih odgovorov. Marsikateri ustaljeni miselni in moralni pojmi so klicali po temeljiti reviziji. Poleg tega se je menjal pisateljev odnos do družbe in njene ureditve, postal je v načelu afirmativen. Posledica tega spremenjenega pisateljevega položaja je bila, da se je pisatelj dostikrat vzdržal kritike tudi tam, kjer bi bila njegova kritika potrebna in za družbo zdravilna. Res je sicer, da kritika družbe ali — točneje povedano — kritika njenih nravi ni bila nikoli poglaviti predmet literature, res pa je tudi, da se pisatelj tej kritiki nikoli ni smel popolnoma odpovedati, če je hotel ostati pravi pisatelj, se pravi, če je hotel govoriti resnico, v s o resnico o življenju, ki ga je opisoval. Hkrati je mlada družba pogostoma pritiskala na pisatelja z zahtevki, ki so izvirali iz njenih najbolj neposrednih in nujnih politično mobilizacijskih potreb, s čimer so se v javno obravnavo in presojo literature vnašali razni utilitaristični pogledi in kriteriji, ki z literaturo in z njenimi globljimi in trajnejšimi nalogami niso imeli nobene zveze.

Vsa ta vprašanja in vsa ta dejstva so nedvomno zapustila znatne sledi v naši povojni prozi in nam v veliki meri obrazložijo to, kar je bilo v nji pomanjkljivega. Vendar bi bilo napačno ostati samo pri teh ugotovitvah. Marsikaj je bilo v teh povojnih letih že ustvarjenega, kar ima svojo nesporno umetniško vrednost in kar se dostojno uvršča ob predvojna in starejša, klasična dela slovenske

proze. Razen tega ne smemo prezreti, da je naša knjižna proizvodnja po vojni kvantitativno precej narastla. Res je, da gre pri tem dostikrat za dela, ki imajo priložnostni, memoarski, dokumentarni in fabulistično opisni značaj, vendar se že v sami številnosti teh del skriva določen obet za nadaljnji razvoj slovenske proze. Ta obet postaja toliko bolj realen, če k temu prištejemo še nekatere nedvomno uspele poizkuse in zrele začetke naših mlajših pripovednikov.

Danes, ko je vojna že dovolj daleč za nami, ko se naša mlada družba notranje vse bolj in bolj utrjuje in konsolidira in ko dobiva tudi literatura v nji vse bolj in bolj svoje naravno mesto, je nemara že prišel tisti čas, ko se lahko malo bolj na široko ozremo po naši konkretni literarni problematiki. Temu namenu služi tudi anketa o sodobni slovenski prozi, h kateri je uredništvo »Sodobnosti« povabilo slovenske pisatelje in literarne kritike in ki jo začinjamo v tej številki. Anketa ne namerava dajati kakršne koli izčrpane in dokončne odgovore na vprašanja, ki zadevajo sodobno slovensko prozo, ampak želi le z različnih strani in z različnih aspektov pregledati njen položaj, njene dosedanje vsebinske in formalne dosežke, njena razvojna pota in njene stilno umetniške težnje, kolikor so se lahko uveljavile od leta 1945 do danes, in s tem prispevati svoj delež k njeni nadaljnji rasti.

In ker mineva letos ravno sto let, kar je Fran Levstik objavil »Popotovanje iz Litiije do Čateža«, »Martina Krpana« in »Napake slovenskega pisanja«, tri dela, ki je ž njimi položil temelje slovenski umetniški prozi, bodi ta anketa hkrati tudi skromna počastitev te naše pomembne literarne obletnice.

Drago Segar

ZAPISKI IZ PREDALA

Nekaj misli ob anketi »o položaju sodobne slovenske proze«.

Pisati in odgovarjati na vprašanja o položaju sodobne slovenske proze se samo po sebi navezuje na probleme in položaj sodobnega slovenskega pisatelja. Morda ne samo slovenskega, omejevanje je preozko.

Človeštvo je v tem stoletju doživelo revolucijo, ki se je vzročno pripravljala že prej, a se je zaradi pospešnega, razvojnega ritma zgostila v zadnjih desetletjih do napetosti, kakršne zgodovina skoraj ne pozna. Tako presojamo pač sodobniki.

Slovensko ljudstvo, ki je še v prvih decenijah tega stoletja po starih izročilih oralo zemljo, ki mu stroji še niso prevetrili patriarhalnega življenja v mestih, je zadela usodna odločitev, ali bo zmleto v fašističnih stopah, ali sprejme neenaki boj za golo življenje in družbeno revolucijo. Medtem ko so strahotni zločini nad človeškim dostojanstvom preplavili vse kontinente in osmešili človečanske vrednote vseh stoletij, so slovensko ljudstvo vodila v uporuh svetla gesla lepote in svobode, ki so jih v sanjskih prividih ustvarjali njegovi največji duhovi. V pošastnem boju, v katerem so se maščevali vsako usmiljenje in oklevanje, vsak oportunistem in kakršnikoli oziri, bi se ta gesla zdela romantika, če ne bi bila izraz konkretne stvarnosti, da se ne bije boj le za nacionalno svobodo in družbeno revolucijo, temveč za vse človečanske in duhovne vrednote slovenskega naroda, za njegovo moralno eksistenco.